

Kiszoríthatja-e a természetes anyagot a műanyagvilág?

Bánszky Pál: Megújuló faragóhagyomány

Bánszky Pál legutóbbi szépművi könyvének utolsó, már a hátsó borítóra szorult mondatával lámpásként világíthatunk vissza szerző és a népi tárgykultúra négy évtizedébe. A kérdésből ugyanis nem csupán az egyik legvárásosabb népi és magas művészeti nyersanyag, sokezeréves vándorlásainkban legelengedhetlenebb társunk: a fa jövője iránti aggodalom olvasható ki, hanem az ember, a hétköznapi, tehát nem tudom ma éppen, pontosan hány milliárdnyi ember természetes környezetalkító ösztönét, esztétikai ízlését és törekvését végzetesen fenyegető veszély érzete is.

Egy művészeti ágazat, stíluskör, műfaj vagy jelenség (gubanc) szolgálata – kötelez. Különösen, ha olyan ágazatról, stílusokról, műfajról vagy jelenségről van szó (valamennyi fogalom egyszerre illik a témára), amelynek a dimenziói és funkciója oly mélyen „benyúlik” a társadalom testébe, mint a kortárs népi, kézműves tárgyformáló kultúra.

Bánszky, rég odahagyva a művészettörténeti kutatás és írás előkelőbb, látványosabb sikerrel kecsegtető, „jövősebb” terrénját, végülis valóban egész életét és pályáját ennek a legtöbb földrengést elszenvedett szakterületnek, s egyben a leginkább lenézett, vitatott s valóban, olykor hamis kártyákkal is játszó alkotóember-csoport tevékenységének a hitelesítésére áldozta.

Azzal, hogy a szentesített értékek, a hivatalosan hivatásos művészet helyett a gyermek és a nép játszóterének a gondozását vállalta, egyáltalán nem a könnyebbik megoldásra tett. (Olyan alapvető intézmények létesítésében játszott döntő szerepet, mint a kecskeméti Szórakaténusz játékmúzeum és játszóház, a Magyar Naiv Művészek Múzeuma és az Európa-szerte példátlan intenzitással működő Országos Népművészeti Egyesületek Szövetsége.) Mert igaz, hogy örökké biztos kézzel háritotta, el tudta háritani magától és intézményeitől a dilettantizmus támadását, hullámaikat; de ki meri manapság azt állítani magáról (ő sem állítja magáról), hogy pontosan körvonalazott meghatározása van a „nép”, „népi”, „népművészet”, „amatőr művészet”, „népi iparművészet”, „naiv művészet”, „hagyomány és korszerűség”, stb. huszadik századvégi fogalmáról? Az elméleti megközelítés mindig is, eddig is viták keresztjében araszolt az igazság felé, s Bánszky nemcsak merített, hanem részt is vállalt ezekből a tisztázó csatározásokból, de a „táncot ő járta”, egyedül járta a művészeti élet porondján.

Tapasztalatait, adatait és meggyőződését immár – leszámítva kisebb-nagyobb közleményeit, katalógus- és meghívószövegeit – negyedik alkalommal adja közre könyv formájában, mind szélesebb körökbe tagolva, regisztrálva a magyarországi társadalomban kitapintható önkifejezési vágy és törekvés vonulatait és szereplőit. (Előző kötetei: *A naiv művészet Magyarországon*, 1984.; *Népi szobrászat*, 1993.; *A képzőművészet vadvirágai*, 1997.) Ennek ellenére nincsenek rögeszméi, merev kategóriái és esztétikai előítéletei. Nincsenek illúziói a hagyományos népművészet fenntarthatóságát vagy visszaálmodhatóságát illetően, de azt sem titkolja: nem látja, mert még nem látható, a népi tárgyalakítás, iparművészet, építészet egymást serkentő műfaji áttűnéseinek a határai(t).

Ott áll tehát a társadalmi átalakulások, mozgások, mozgalmak által meghatározott ágazatok és műfajok, művek és alkotók „sodrásában” évtizedek óta, s miután kiállításaival, szervező tevékenységével (pályázataival) és könyveivel hosszú időre világosan kijelölt mederbe terelte a kortárs *naiv festészet*, majd a kortárs *naiv/népi szobrászat* jelenségeit, most a *fafaragó hagyomány és gyakorlat* legutóbbi huszonöt évét azért vette vizsgálát alá, hogy azoknak is igazságot szolgáltatasson, akik nem a műtárgy-teremtés szándékával választanak maguknak egyéniségükhöz és anyagi/szakmai lehetőségeikhez illő közeget (a faragható és szerkeszthető fát), hanem (ellenkezőleg), az anyag felől közelítenek a művészi, de legalábbis az esztétikai érték kategóriája felé.

Természetesen ezúttal sem kerülheti meg a naiv faszobrászat meghatározó egyéniségeinek – például Homa János, Bakos Lajos, Őrsi Imre, Zsitva Miklós, Répás János stb. – alakját; e mostani összefoglalás igazi tétje azonban annak az eddigieknél sokkal átfogóbb tárgy- és térformáló tevékenységi területnek a bevilágítása, érzékeltetése, amelynek dimenzióit már maguk a fejezetcímek is elárulják: *Közös műhelyek, alkotóházak* (11-20.1.), *Játék- és játszótér készítés* (20-35.1.), *Szobrok-émlékoszlopok-émlékművek* (36-50.1.), *A ház és környezete* (74-77.1.), *Népi hangszerek* (78-80.1.). Mi sem természetesebb, hogy a kötet több mint felerészét kitevő, jellegzetesen tárgyilagos, tárgyszerűen Bánszky-féle adattárban 108 alkotó arcképe néz vissza az olvasóra.

A tökéletes minőségű és mennyiségében is lebilincselő illusztratív anyaga okán akár képeskönyvnek (de mindenképpen albumnak) is tekinthető szakmai látélet ilymódon három rétegű: a *művészettörténész* minden részletre kiterjedő intézménytörténetben, intézményesülési folyamatában rekonstruálja a második világháborút követően kiürült népművészet-fogalom és a népi-kézműves tárgyalakító tevékenység mélypontjáról elindult, s egy merőben más összetételű ifjú nemzedék törekvéseivel kapcsolódó megújulás mozzanatait („a XX. század utolsó negyedének egyik legizgalmasabb lehetősége és kísérlete lett az ifjúság és a népművészet találkozása”, 10.1.); a *zsűrielnök* hatalmas, képzeletbeli, szabadteri kiállítást válogat, rendez, installál a szemünk elé, amelyben a parittától és hintalótól a tekerő lanton, konyhagarnitúrán és várkapun keresztül a játszóterekig, az emlékparkokig és az alkotóházakig Ervin Panovsky szavaival igyekszik igazságot szolgáltatni valamennyi művészkedő faragóembernek: „szinte lehetetlen tudományos választ adni arra, hogy a használati tárgyból pontosan mikor lesz műalkotás, mikor csap át formába a funkció”; s végül *múzeológusi* hitelességű kartonokon örökíti meg, veszi számba a gyökeréig áthasonló népművészeti mozgalom, az új magyarországi népművészet képviselőit, rangjelzésükkel (népi iparművész, népművészet mestere, népművészet ifjú mestere stb) együtt.

Vitára és csodálatra egyaránt sarkalló, szép körtánc ez a szent cédrus *Fa* körül. Nemcsak mesterek, stílusok, eljárások, formák, szerkezetek, hanem fafajta vetélkedése. Talán egy kis önámítás is, hogy tudniillik mindez beilleszthető, behelyettesíthető a minden eddiginél tágasabbra nyitott népművészet fogalmába, hiszen több is, kevesebb is annál az a maga nemében (szerintem egész Európában) páratlan lelemény, anyagismeret, anyagszeretet, formakészség, faragó és konstruáló tehetség, kézügyesség, beleélő és belegendoló képzelőerő, ám ősi forrásokból táplálkozó kézműves kultúra, ami a magunk mögött hagyott negyedszázad fatárgyaiban és faplasztikáiban testet öltött.

Most már bizonyos, hogy amiről húsz-huszonöt évvel ezelőtt álmodoztam – illúzió volt: az emberi civilizáció szédületesen felgyorsult integráló hatása nem a művészkedő társadalomhoz, a felszabadult munkaidejében a gyermekkor óta elfojtott vagy talán tudatosan soha fel sem ismert, személyiségbontakoztató alkotókészségét tömegesen kiélő boldog emberek világmindenségéhez vezetett; a civilizáció nem a kultúra, legfennebb a civilizációs kultúra szálláscsinálójának bizonyult. Nem a szövörámával vagy a faragópaddal, mégcsak nem is a videokamerával kívánnak útrakelni a mai csodálatni vágyók, hanem az informatikai rendszerek országútján, amelyen, egy egérnek nevezett billentyűvel együttöthelyében Teremtőként élhetik át a végest s Végtelent.

Ezért olyan izgató – talán nem véletlenül – a kötet gerincében, felezőpontján elhelyezett fejezet (például éppen Bánszky Pál vagy az erdélyi Bandi Dezső eddigi munkásságának értelme): *A megújuló népművészet és a hagyomány viszonya. Merre tart a tárgyi népművészet a XXI. században?*

S ha befejezésül e fejezet néhány sarkalatos gondolatát szó szerint idézzük, talán még izgalmasabbnak tűnik majd, s még többen érzik majd szükségét, hogy belenézzenek ebbe a rendkívül fontos szociológiai visszapiillantó tükörbe.

„A megújuló tárgyi népművészetnek a hagyományból nem elsősorban a tárgyakat, s főként nem a motívumokat kell átmenteni, hanem a *törvényt*. (...) »Igazán nem a népművészet érdekel bennünket, hanem azok a tárgyak, amelyekben több évezredes kultúrkészségek modellé kristályosodtak. Rajtuk tapogatózunk majd le évezredek teremtő ötleteit, s a sok millió termékeny gesztust, melyek ott rejlenek legújabb munkafolyamataink mögött is.« (Kepes György)

„Hagyomány és korszerűség, népművészet és modern művészet nem feltétlenül ellentét-pár, feltételezi és jól ki is egészítheti egymást. (...) Az ősi, nagyon távoli múlt és kihívóan modern gondolkodás feszültségében talán nagyobb lehetőségünk van megtalálni a Törvényt, mely, ha nem ismerjük is, meghatároz bennünket. (...)”

„S hogy az építészet, képzőművészet, iparművészet érintkezési, kapcsolódási és fejlesztési lehetőségei létrejöjjenek, ehhez több nyitott, kollektív műhelyre, közös programok megvalósítására lenne rendkívül nagy szükség.”

Banner Zoltán